

ኸተራት

የጉራጌ ባህላዊ የሽምግልና ስራዓት ቂጫ ልዩ ትሩፋቶች

አዘጋጅ ፤ ብርሀኑ አህመድ
/የጉራጌ ዞን ፍትህ መምሪያ ዐቃቤ ህግ/
ነሀሴ 2016ዓ.ም

ምስጋና

➤ ለጉራጌ ባህላዊ የሽምግልና ስርዓት የጆካ ሸንጎ ጸሀፊ

ባህሉንና እሴቱን በተመለከተ ማንኛውም የዶክመንተሪ ስራዎች የሚሰራ ፤ ጥናት የሚያደርግ ወይም እውቀት የሚፈልግ ሲቀርብ እውቀታቸው ያለምንም ቅድመሁኔታ በቅንነት የሚያካፍሉ በመሆኑ፡፡

➤ የባህላዊ የሽምግልና ዳኞች

ከትዉልድ ትዉልድ እየተሸጋገረ የኖረውን ስርዓትና ወግ ተቀብለው ህዝብን ለማገልገል ባህላዊ እሴቱንም ለቀጣይ ትዉልድ እንዲደርስ ቀን ከሌት የሚተጉ በተወላጆች የቀረቡ ጥያቄዎች አጣርተው ምላሽ በመስጠት ላይ የሚገኙ እና እሴቱ ሳይሸረሸር በስርዓት ደረጃ ያለባቸውን ክፍተት ተሞልቶ በቀጣይም አማራጭ የግጭት መፍቻ ዘዴነቱን እንዲሁም በመንግስት ተቋማት እልባት ሊሰጥባቸው የማይችሉ ውስብስብ ችሮች በመፍታት ከሌሎች አጋሮቻቸው ጋር ሆነው የተበዳይ አለኝታነታቸውን የቀጠሉ በመሆኑ፡፡

□ □ □	
ምስጋና.....	i
□ □ □.....	ii
1. መግቢያ.....	1
2. በሀገራችን ስላሉ አማራጭ የግጭት መፍቻ ዘዴዎች አጭር ዳሰሳ.....	2
2.1. አፋር /ዳገ/.....	2
2.2. ጋሞ /ዱቡሻ/.....	4
3. የጉራጌ ብሄረሰብ የባህላዊ የሽምግልና ስርዓት ቅኝት.....	6
4. በባህላዊ ስርዓትና መደበኛ የፍትህ አሰጣጥ ያለዉ ተዛምዶ.....	9
5. የባህላዊ እና መደበኛ የፍትህ ስርዓት አመራር ቅኝት ባጭሩ.....	12
5.1. የመደበኛ የፍትህ ስርዓት.....	12
5.1.1. አስተዳደራዊ የፍትህ አሰጣጥ.....	13
5.1.2. ፍትህብሄራዊ የፍትህ አሰጣጥ.....	14
5.1.3. ወንጀል ነክ የፍትህ አሰጣጥ.....	15
5.2. የጉራጌ ባህላዊ የቂጫ ስርዓት አመራር.....	16
6. የጉራጌ ባህላዊ የሽምግልና ስርዓት ልዩ ትሩፋቶች.....	18
6.1. ከለላ /ኸተራት/.....	18
6.2. ዕርቅ.....	19
6.3. ማህበራዊ ፍትህ.....	20
6.4. ትዉልድ ተኮር ስራዎች መሰራቱ.....	20
6.5. ቤተሰብ መመስረትን ማበረታታቱ.....	23
6.6. ጥብቅ የምግባር ምንጭነቱ.....	24
6.7. የህግ ብዝሃነትን ማስተናገዱና ምሳሌ መሆኑ.....	24
7. ማጠቃለያ.....	25
ምንጮች /ስነዱ ሲዘጋጅ ዋቢ የሆኑ/.....	26

የጉራጌ ባህላዊ የሽምግልና ስርዓት ቂጫ ልዩ ትሩፋቶች

1. መግቢያ

የጉራጌ ባህላዊ የሽምግልና ስርዓት በጥንት ዘመን ተጀምሮ ከዘመን ዘመን ሲሻገር የኖረ አሁንም ያለ በጉራጌ እና ከጉራጌ ወጪ ያሉ ሰዎች መካከል የተፈጠሩ ያለመግባባቶችን በዘላቂነት ሲፈታ የቆየ ስርአት ነው። የሽምግልና ስርዓቱ ከመደበኛ የፍትህ አሰጣጥ ስርዓት በተለየ በራሱ የግጭት መፍቻ ዘዴ ወስብስብና ማስረጃቸው የተደበሰበሱ ችግሮችን ሲፈታ እንዲሁም የዞንን ማህበረሰብ የወስጥ አንድነቱን ጠብቆ እንዲቆይ ያስቻለ ከመሆኑ ባሻገር ለመደበኛው የፍትህ አሰጣጥ ጭምር እገዛ በማድረግ የሰዎች መብት እንዲከበር ዘላቂ ሰላም እንዲሰፍን አስተዋጽኦ አበርክቷል። ይህም በሀገራችን ካሉት ብሄረሰብ በቀል የአማራጭ የግጭት መፍቻ ዘዴዎች አንዱና ከግንባር ቀደሞች እንዲጠቀስ በብዙ ምርምሮች የሚተነተኑ የጉራጌ ማንነት መገለጫ እንዲሆን አስችሎታል።

ባህል አንጻራዊና ተሽጋጋሪ ወይም እንደየ ዘመኑ ስልጣኔ ጭምር የሚያድግ የሰዎችን ባህርይና ፍላጎት የሚመራ እንደሆነ ይታወቃል።¹ ሆኖም መሰረታዊ የሆነውን በማህበረሰቡ በጎ ወይም በጎ ያልሆነ እና ተቀባይነት የሌለው የሚባል ነገር አይለወጥም። መስረቅ ወይም የሌላን ሰው ንብረት ያለ ፈቃዱ መውሰድ የመሰለ አድራጎት በማህበረሰቡ ዘንድ ትክክል ያልሆነ ቅጣትና እርግማን የሚያስከትል ጥፋት መሆኑ በስልጣኔ ማደጉ አያስቀረውም። የሰዎች ፍላጎትና አስተሳሰብ በተለይም በሰዎች ህግ አማካኝነት በየዘመኑ በማህበረሰቡ ዘንድ የሚታወቁ እሴቶችና ትውፊቶች እንዲጠፉ እንዲሸሸሩ መንስኤ የሚሆኑበት አጋጣሚ ሰፊ ነው።

¹ ብርሀኑ ቢተዉ. Indigenous Governance System and Democracy in Ethiopia : Yejoka Qicha System of Gurage People አክቶበር 2021 በድህረገጽ በተለቀቀ ሰነድ በገጽ 8 እንዳሰፈረዉ ... ሀገር በቀል ዲሞክራሲያዊ የአስተዳር ስርዓት ከሆኑት አንዱ የጆካ ቂጫ መሆኑ ጠቁሞ የባህላዊ ስርዓቱ ማህበራዊና ፖለቲካዊ ስርዓቶች እየተሻሻሉ ከመሄዳቸው ጋር አብሮ ለመራመድ ማሻሻያዎች እያደረገ ስርአቱ ከወቅቱ ጋር እየተዋሀደ እንደቀጠለ ይነግረናል።

ኸተራት ፤ የጉራጌ ባህላዊ የሽምግልና ስርዓት ቂጫ ልዩ ትሩፋቶች

በሀገራችን ህገመንግስት የዜጎች ፤ የብሄሮችና ብሄረሰቦች መብት ተጠብቆ ይገኛል። ከብሄሮችና ብሄረሰቦች መብቶች ውስጥ አገር በቀል የሆኑ አማራጭ የግጭት መፍቻ ዘዴችን ተጠቅመው ያቆዩትን ማንነታቸውን አስጠብቀው እንዲቀጥሉ ማስቻል ነው። በአሁኑ ወቅት መደበኛ የፍትህ መስጫ ማዕከላት በስፋት ተቋቁመው ህዝብን እያገለገሉ ሲሆን በአንዳንድ አካባቢዎች ከሚያረክቱት አስተዋጽኦ በመነሳት ባህላዊ ስርዓቶች በህዝብ ቅብልነት እግኝተው በርካታ ችግሮች እየፈቱ እንደሚገኝ ይታወቃል።

2. በሀገራችን ስላሉ አማራጭ የግጭት መፍቻ ዘዴዎች አጭር ዳሰሳ

ሀገራችን የብሄሮችና ብሄረሰቦች መፍለቂያ የሆነችና አብረው ባንድነት የሰሯት ሀገር ናት። በአብዛኛዎቹ አካባቢዎች ወይም ብሄረሰቦች የራሳቸው ማንነት መገለጫ የሆኑ የግጭት መፍቻ ዘዴዎች አላቸው። ሶማሌ ፤ አፋር ፤ ትግራይ ፤ አማራ ፤ ኦሮሞ ፤ ሸካ ፤ ጋሞ ፤ ጉራጌ ፤ ስልጢ ፤ ሀድያ ፤ ወላይታ ፤ ሲዳማ እና ሌሎችም በራሳቸው የግጭት አፈታት እንደሚታወቁ ጥናቶችና በርካታ ዶክመንቶች አወነታኑን ይፋ አድርገዋል። በርካታ ተጠንተው ያላለቁ ብሄሮችና ከማንነታቸው የተያያዙ እሴቶች አሉ። በዚህ ጽሁፍ የአፋርና የጋሞ ብሄረሰቦች የግጭት መፍቻ ዘዴዎቻቸው እንድታወቁባቸው ቀርበዋል።

2.1. አፋር /ዳገ/

አፋር በሀገራችን ካሉ ብሄርና ብሄረሰቦች አንዱ ሲሆን በሰሜን ምስራቅ ኢትዮጵያ ይገኛል። መልክዓ ምድራዊ አቀማመጡ በአብዛኛው ረባዳማና ዝቅተኛ ሲሆን ከፈተኛው ቦታ ከባህር ወለል በላይ 2063 ሜትር ሙሳ አሊ ተራራ ነው። ዝቅተኛው ደግሞ 115 ሜትር የሆነው

ኸተራት ፤ የጉራጌ ባህላዊ የሽምግልና ስርዓት ቂጫ ልዩ ትሩፋቶች

ዳሎል ነዉ /ከሀገራችንም ዝቅተኛ ቦታ/።² አፋሮች የታወቀ የአማራጭ የግጭት መፍቻ ስርአት ያላቸዉ ብሄረሰቦች ናቸዉ። ያለመግባባት የተከሰተዉ በአፋር ተወላጆች መካከል እና በተወላጅ እንዲሁም ከአፋር ዉጪ የሆነ ማንኛዉም ሰዉ መሀከል ሲሆን ግጭቱ የሚፈታዉ በተለያየ ስርአት ነዉ። በሁለቱም የአፋር ተወላጆች ሲሆኑ አፋሪ ፤ የተለየ ብሄር ወይም ዘር ሲሆንና የአፋር ሰዉ ሲሆን አዳኒሌ በሚባሉ ባህላዊ የሽምግልና ስርዓት ግጭቶች ይፈታሉ። ከባህላዊ በተጨማሪ ሀይማኖታዊ የሽሪዎስ ስርዓት በሁለተኛ ደረጃ ተግባራዊ ያደርጋሉ።⁴

ፎቶ 1 የአፋር ባህላዊ አለባበስ ፤ የፎቶ ምነጭ ፌስቡክ

በእርስ በርስ (በተመሳሳይ ጎሳ) መካከል የተፈጠረ ግጭት ሲሆን በአፋር ባህል አንድ ወገኑ የተገደለበት ሰዉ ወዲያዉ በግጭት መፍቻ ዘዴ እንዲታይ በማካባን አማካኝነት ገለልተኛ ለሆነ

² ከህብር መጽሔት የተወሰደ <https://eprdfblog.blogpost.com/2017/12/blog-post.html> December 2017 በድህረገጽ የተለጠፈ

³ የእስልምና እምነት ተቃዮች የሚገኙበት ህግ ነዉ።

⁴ ዶ/ር ክንፈ አብረህ Dispute Resolution Mechanism Among the Afar People of Ethiopia and Their Contribution to Ethiopian Development (TD the Journal for transdisciplinary reaserch in southern Africal 10(3) December 2014) 155 የአፋር ብሄር የግጭት አፈታት እና ለሀገር እድገት ያበረከተዉ አስተዋጽኦ በሚል የተጻፈ በገጽ 155 ላይ እንደተጠቀሰዉ

ኸተራት ፤ የጉራጌ ባህላዊ የሽምግልና ስርዓት ቁጫ ልዩ ትሩፋቶች

ማካባን እንዲቀርብ ካልተደረገ ሰው የተገደለበት ጎሳ ከገዳዩ ጎሳ አባል የፈለገውን ገድሎ የመግባት ግዴታ አለበት። ስለሆነም በሞተበት ወገን ያለው ማካባን ችግሩ እንዳይባባስ እና እርምጃ ከመውሰዳቸው በፊት አቅርበውት እንዲዳኝ ክሱን ያቀርባል።

ግጭቱ የተፈጠረው በተለያዩ ጎሳ ሲሆን ከበዳይ ወገን ግጭቱን በድርድር እንዲፈታ መጠየቅ አለበት። ቢጠይቅም ተቀባይነት ባይኖርም ለማካባን የጎሳ መሪ አቤት ተብሎ ይቀርብለታል። የቀረበልት ማካባብ ሌሎች ታላላቅ አባቶች እንዲደገፉትና ችግሩን እንዲፈቱ ጥሪ ያደርጋል። በዛፍ ስር ተቀምጠው ይመክራሉ።⁵ ዋስትና ያስጠራሉ ፤ ከሳሽ ወይም የጎሳው መሪ /ሴት ስትሆን/ በባሏ አቤቱታው እንዲያሰማ አድርገው አጠፋ የተባለው ወገን የካደ እንደሆነ ማስረጃ ይሰማሉ። መስረጃ ተሰምቶም ከካደ ለቤተሰቡ እውነታውን እንዲናገር እንዲያሳምኑ ተደርጎ ለውጥ ከሌለው ወደ መሀላ ስርዓት ይገባሉ። የታመነ በሚሆንበት ጊዜ እንደ ጉዳዩ ከባድነት እና ታስቦ የተፈጸመ ፤ በቸልተኝነት የተፈጸመ ወይም ባለማድረግ የተፈጸመ መሆኑ ተጣርቶ የሚከፍተው ካሳ ይበየንበታል። ቀጥሎ በአባቶቹ ምርቃት ይጠናቀቃል።⁶

ከሚዳኝቸው ጉዳዮች ዋናዎቹ ፤ የሰው ህይወት ማጥፋት ፤ ንብረት ማጥፋት ፤ አካል ማጉደል ፤ ስድብና ማዋረድ ፤ አመንዝራ ሲሆኑ ካሳ ወይም መቀጮ በነሀስ ሳንቲም እና የሚቆጠሩ ከብቶችና ግመሎች ይከፈላል።

በመጨረሻም ፊማ የተሰኘ ማህበራዊ የሆኑ ጉዳዮች የሚያስፈጽም የአዋቂዎች ስብስብ ካሳ ክፈል ከተባለው ሰው የተወሰነበትን ካሳ ለተበዳይ እንዲሰጥ ያደርጋል ፤ ይከታተላል።

2.2. ጋሞ /ዱቡሻ

⁵ አሉላ ፓንክረስት እና ጌታቸው አሰፋ understanding customary dispute resolution in Ethiopia <https://books.openedition.org/cfee/479?lang=en>

⁶ ዝኒ ከማሁ ገጽ 158

ኸተራት ፤ የጉራጌ ባህላዊ የሽምግልና ስርዓት ቂጫ ልዩ ትሩፋቶች

የጋሞ ብሄረሰብ በደቡብ ኢትዮጵያ ክልል የጋሞ ጎፋ ዞን የሚገኝ ሲሆን በባህላዊ የግጭት አፈታትና በዝሆን ቅርጽ በሚሰሩ የቤት አሰራር ፤ በሽመና ስራ የሚታወቅ 4207 ሜትር ከፍታማ ቦታ የቡጌ ተራራ ያለበት ዞንና ብሄረሰብ ነው። የተፈጥሮ ደኖችና ፍል ዉሀዎች የቱሪስት መስህቦች ናቸው። በብሄረሰቡ ዘንድ ግጭት በተፈጠረ ጊዜ ችግሩ ሳይባባስ ለመቆጣጠር እንዲሁም በሁለቱም ወገን መበቃቀል እንዳይኖር ለማድረግ ሲሉ ከጥንት ጀምሮ ሲጠቀሙበት የኖረ ስርዓት ጋሞዎች አላቸው።⁷

⁷ የጋሞ ዞን አስተዳደር በዋልታ ሚዲያና ኮሚኒኬሽን ኮርፖሬት በ2014 የተሰራ አጭር ፊልም (የጋሞ ብሄረሰብ ባህላዊ ዕርቅ /የሰላም አምባሳደሮች/ በ youtube በፈረንጆች 2022 የተለቀቀ)

ኸተራት ፤ የጉራጌ ባህላዊ የሽምግልና ስርዓት ቁጫ ልዩ ትሩፋቶች

በጋሞ ብሄረሰብ አንድ ሰው የተገደለ እንደሆነ የሀገር ሽማግሌዎች /ጨሜሳዎች/ እርጥብ ሳር ይዘው ፤ ኩታ ደርበው ፤ የክብር በትር ይዘው እናቶች ጡታቸውን ይዘው ነጠላቸውን ይዘው የሚችሉ ቤተሰብ ጥቃት እንዳይፈጽም ይማጸናሉ። የገዳይ ቤተሰብ ከአካባቢ እንዲርቅ ይደረጋል። የሚችሉ ቤተሰብ መረጋጋቱ ሲረጋገጥ የተሰደዱት የገዳይ ቤተሰቦች ቤታቸው ይመለሳሉ። ቀጥሎ ያገር ሽማግሌዎች ወይም ኡጋዴዎች ለሚችሉ ቤተሰብ ሰላም እንዲሰፍን ለማስታረቅ ይጠይቃሉ። የሚችሉና የገዳይ ቤተሰብ ከቤተሰቦቻቸው ጋር በመሆን የድቦሻ ዛፍ ጥላ ስር መጥተው ቀርበው ተራርቀው ቆመው የእርቅ ስርዓቱ ይፈጸማል። ጥፋቱ የታመነ እንደሆነ እንዲታረቁ ብቻ ይደረጋል። የገዳይ ቤተሰብ ተምበርክኮ ይለምናል። ሽማግሌም የሚችን ቤተሰብ ይቅርታ እንዲያደርግ ይጠይቃል። የገዳይ ቤተሰብ በግ አምጥቶ ከታረደ በኋላ የተራራቁ ቤተሰብ እንዲቀላቀል ይደረጋል። አብረው ይመገባሉ። ካሳ መክፈል እና መቀበል የሚባል የለም።

ገዳይ ማን እንደሆነ ካልታወቀ እና የተጠረጠረ ሰው ካላመነ ወደ መሃላ ማስፈጸም ስርዓት ይደረጋል። ከተጠረጠረው ቤተሰብ እና የአካባቢ ሰው እንዲሁም ምስክሮች አይናቸውን ጨፍነው አስክፊትን እንዲያቋርጡ ይደረጋል። በዚህ ጊዜ ራሱን የሚጠረጥርና በቀጣይ በትውልዱ መቅሰፊት እንዳይነካው ሲል ራሱን ያጋልጣል። በሀሰት መመስከር ወይም ጎሜ ፈጽሞ የተወገዘ ነው።⁸

3. የጉራጌ ብሄረሰብ የባህላዊ የሽምግልና ስርዓት ቅኝት

የጉራጌ ብሄረሰብ በጉራጌ ዞን በአሁኑ የአስተዳደር ስርዓት የማዕከላዊ ኢትዮጵያ ክልል የጉራጌ ዞንና ምስራቅ ጉራጌ ዞን የሚኖር ማህበረሰብ ሲሆን ተወላጆች በመላው ሀገሪቱ ብሎም በአለም ደረጃ ባሉት በርካታ ሀገራት በስራ አማካኝነት ወጣ ብሎ ከሌሎች ብሄረሰቦች ባብሮነት

⁸ ዱቡሻ-የጋሞ-ብሄረሰብ-ባህላዊ-የግጭት-አፈታት <https://am.sewasew.com/p/>

ኸተራት ፤ የጉራጌ ባህላዊ የሽምግልና ስርዓት ቂጫ ልዩ ትሩፋቶች

ይኖራል። የብሄረሰቡ መገኛ በዋናነት ጉራጌ ዞን ቢሆንም በተለይም በሀገራችን ዋና ዋና ከተሞች በንግድ ስራ በመስማራት ለሀገሪቱ የኢኮኖሚ እድገት ከፍተኛ አስተዋፅኦ በማበርከት ላይ የሚገኝ ብሄር ነው። በአኗኗሩም ድብልቅ የሚባል ዘይቤ እንደሚከተል ግብርና ፣ ንግድ ፣ ግንባታ በዋናነት የሚጠቀሱ መተዳደርያዎቹ እንደሆነ ይታወቃል።⁹ በመልክክ ምድራዊ አቀማመጡ ከ3600 ሜትር ከፍታ የዘበደር ተራራ እስከ 1000 ሜትር ዝቅተኛው ጠለል የጊቤ ሸለቆ ባለው ባብዛኛው በከፍተኛው ቦታ የሰፈረ ህዝብ ነው። በሶስቱም አይነት የደጋ ፣ ወይና ደጋ እና ቆላማ የአየር ንብርት ያለበት ነው። በበርካታ የተፈጥሮና ሰው ሰራሽ መስህቦች እንዳሉ ጥናቶች ይጠቁማሉ። ከእነዚህም ውሥጥ ጆፎረ ፣ የቤት አሰራር ፣ የምግብ አዘገጃጀት ፣ ፋፋቴ ፣ ሀይማኖታዊ ክዋኔ የሚያስተናግዱ ፣ የጥያ ትክል ድንጋይ ፣ ማህበራዊ ስርዓቶች ፣ ዋሻዎች እና ሌሎች ባህላዊ መስህቦች አሉ።

ጉራጌ አሁን ያለበትን አሰፋፈር የያዘው ከአጼ ይኩኖ አምላክ ዘመነ መንግስት በፊት ከ850 አመት በፊት እንደሆነ አቶ ሰይፉ ድባቤ ያስቀምጣሉ።¹⁰ ብሄረሰቡ በተደጋጋሚ የተደረጉ የወስጥ ወረራዎችን እንዲሁም እንደሀገር የተቃጠ የወጭ ወረራ ወይም ቅኝ ግዛትን በመከላከል ከሌሎች ብሄሮችና ህዝቦች ጋር ደማቅ ታሪክ ያስመዘገበ ነው። በተለይም በ16ኛ ክፍለ ዘመን በግራኝ አህመድ እንዲሁም በ19ኛው ክፍለ ዘመን በአጼ ሚኒሊክ የተደረገውን የመንግስት ምስረታ የፈጠራቸው ጦርነቶች በጥበብ ያሳለፈ እንደሆነ ድርሳናት ይጠቁማሉ። በብሄረሰቡ የሰባት ቤት ፣ መስቃን ፣ ሶዶ ፣ እና መቆርቁር ቤቶችን አቅፎ የያዘ እንደሆነ ይታወቃል።

⁹ አዝዝ ገብረመድህን ኬር፡ የጉራጌ ህዝብ ታሪክ ከአይማለል እስከ እንደጋኝ /2013/ ገጽ 59

¹⁰ ሰይፉ ድባቤ አዝማች የጉራጌ ህዝብ አጭር ታሪክ (ሰኔ 2014) ገጽ 15

ኸተራት ፤ የጉራጌ ባህላዊ የሽምግልና ስርዓት ቂጫ ልዩ ትሩፋቶች

ጉራጌ ራሱን ሲያስተዳደር የነበረው የሹም ጉራጌ በመሰየም ነበር።¹¹ ራሱን ሲያስተዳደርባቸው ከነበሩ ስርዓቶች የጉራጌ ባህላዊ የግጭት መፍቻ ዘዴዎች ከሆኑት የቂጫ ፤ የጎርደና ፤ ፈራዘገኝ ስርዓቶች ተጠቃሽ ናቸው።¹² በተሟላ ስርዓትነቱ በህዝቡ ተቀባይነት አግኝቶ ያለው የቂጫ የሽምግልና ስርዓት ነው። መቀመጫውም በጉራጌ ዞን ቸሃ ወረዳ የጆካ ይገኛል።¹³ በሰባት ቤት ጉራጌ በየክፍላት ህዝቡ መቀመጫ ያለው ሲሆን የእንደገኝ ፤ የእኖር ፤ የቸሀ ፤ የጉመር ፤ የእዣ ፤ የጌታ ፤ የሙህር ተጠቃሽ ናቸው። በእነዚህ ማዕከላት ተዳኝተው ቅር የተሰኙ ወገኖች በይግባኝ መልክ የሚያቀርቡትና በዉስብስብነታቸው ምክንያት በቀጥታ የሚቀርቡ አከራካሪ የጆካ አባቶች ወሳኔ የሚፈልጉ ጉዳዮች ይቀርቡላቸዋል።

Figure 2 □□□ □□□ □□□□ □□□ □□□ □□□ □□□ □□

የስተዳደር ስርዓት በተመለከተ የእድር ፤ የእቁብ ፤ የዳኝነት ፤ የክብት ማገድ ፤ የጀፎረ ፤ የድንበር ፤ የሰርግ ፤ የፍቺ ፤ ጦርነት ሲኖር ጦርነት የሚያስተባብሩ ፤ የመሀላ እና ሌሎች አካሄዶችን በሚቆጣጠሩ የየአካባቢው ተወካዮች አማካኝነት ይመራል። በተጨማሪም የቤተሰብ ፤ የጎሳ ፤ የመንደርና አካባቢ ፤ የክፍለ ህዝብ እና አጠቃላይ የጆካ ደረጃ ባለው አሰራር ችግሮች

¹¹ ሰይፉ ድባቤ አዝማች የጉራጌ ህዝብ አጭር ታሪክ (ሰኔ 2014) ገጽ 51

¹² አዝዝ ገብረመድህን ኪር: የጉራጌ ህዝብ ታሪክ ከአይማለል እስከ እንደጋኝ /2013/ ገጽ 46

¹³ ዊሊያም ሻክ THE GURAGE A people of The Enset Culture ቅጽ 29 በፈረንጆች 2018 የታተመ ገጽ 160

ኸተራት ፤ የጉራጌ ባህላዊ የሽምግልና ስርዓት ቁጫ ልዩ ትሩፋቶች

የሚፈቱበት ስርዓት ተግባራዊ የሚያርግ ስርዓት ነው።¹⁴ የእነዚህ አጠቃላይ አደረጃጀት አላማ ከሆኑት ውስጥ አጥፊዎችን ማስተማርና የማህበረሰቡን ሰላምና ጸጥታ ማስከበር ፤ የውስጥ አንድነት ማስጠበቅ ፤ ሁሉም እርስ በራሱ እየተደጋገፈ የሚኖርበት ነጻነት የተሞላበት ስርዓት ማስፈን ነው።¹⁵ የቁጫ መፍቻ አይነቶች ስንመለከት የአንቂት ቁጫ ፤ የቅየ ቁጫ ፤ የጀፎረ ቁጫ ፤ የጉርዳ ቁጫ እና የደም ቁጫ በዋናነት የሚሰራባቸው ናቸው።

✚ የአንቂት ቁጫ፤ የጋብቻና ፍቺ ስርዓት የሚዳኝበት

✚ የቅየ ቁጫ፤ የድንበር ወሰን የተመለከቱ ጉዳዮች የሚዳኝበት

✚ የጀፎረ ቁጫ፤ ጀፎሮ /አደባባይን/ የተመለከተ ጥበቃ ስለማድረግ

✚ የጉርዳ ቁጫ ፤ የቃልቂዳን ስምምነት እና ስምምነቱ ሲጣስ የሚወሰድ ርምጃ የተመለከተ

✚ የደም ቁጫ ፤ የሰውና የእንስሳት ህይወት እና የቤት ቃጠሎ ጥፋቶች የሚዳኝበት ናቸው።

በጆካ ሽምግልና ስርዓት የሚሳተፉ ዳኞች ሀቀኛ የሆኑ ፤ ታማኝ የሆኑ ፤ ሚስጥርን የሚጠበቁ ፤ ቅን የሆኑ ፤ መድሎ ማይፈጽሙ እና አርአያ የሆኑ መሆናቸው በህዝብ ታምኖ ተመርጠው ነው። በስነምግባራቸው ላቅ ያሉ ምስጉኖች መሆናቸው በሚመሩት የዳኝነት ሂደት ላይ አመኔታ እንዲኖር ባህላዊ ስርዓቱም ቀጣይነት እንዲኖረው ያስችላል። የጆካ ቁጫ ባህላዊ የሽምግልና ስርዓት አሰራርን በማዘመን ካልተጻፉ ህጎች በመቅዳት የተጻፉ ደንቦች ያለው ሲሆን የጆካ የቁጫ ደንብ በ2010 የጸደቀ ያልታተመ ደንብ ፤ የጆካ ሽምግልና ስነምግባር ደንብ 2002 የጸደቀ እንዲሁም የሸንጎ እዉቅና መስጫ ደንብ እና በቁጥር 003 በ2014 የጸደቀ ያልታተመ ደንብ ተጨማሪ የህግ ማእቀፍ አካል ናቸው።

4. በባህላዊ ስርዓትና መደበኛ የፍትህ አሰጣጥ ያለው ተዛምዶ

¹⁴ የቁጫ ባህላዊ ህግ የተሻሻለ (በጉህራልድ የታተመ ቅጽ 002/2000) በቅጽ 003/2014 እንደተሻሻለ

¹⁵ ዝኒ ከማሁ ገጽ 163

ኸተራት ፤ የጉራጌ ባህላዊ የሽምግልና ስርዓት ቁጫ ልዩ ትሩፋቶች

መደበኛ የሆነ የፍትህ አሰጣጥ በሀገራችን ከ1930ዎቹ ጀምሮ በአጥቢያ ዳኛ የፍርድ ስርዓት ተጀምሮ በየወቅቱ የፖለቲካ ስርዓት ማሻሻያ ሲደረግበት ቆይቶ ዛሬ ባለበት ደረጃ ይገኛል። በኢ.ፌ.ዴ.ሪ ህገመንግስት አንቀጽ 78 መሰረት ነጻ የሆኑ የዳኝነት ስርዓት ተቋቁሞ በፌዴራልና በክልል ደረጃዎች ያሉት ሆኖ አገልግሎት እየሰጠ ይገኛል። በዚህ ድንጋጌ ንዑስ 5 እንዲሁም አንቀጽ 34/5/ መሰረት ከመደበኛ በተጨማሪ ሀይማኖትና መደበኛ ፍርድ ቤቶች ሊቋቋሙ እንደሚችሉ ተደንግጓል። በአዋጅ ባይቋቋምም በሀገራችን በርካታ ከመደበኛ ውጪ ጠንካራ የህዝብ መሰረት ያላቸው የግጭት መፍቻና መዳኛ ስርዓቶች አሉ። በባህላዊ የሽምግልና ስርዓትና በመደበኛ የፍትህ አሰጣጥ መካከል ግንኙነት ያለ ሲሆን ሶስት አይነት እንደሆነ ይታመናል።¹⁶

➤ የመገፋፋት

ሰዎች ከጥንት ጀምሮ ሲተዳደሩባቸው የቆዩት ህጎች ሃይማኖታዊና ባህላዊ ህጎች እንደሆኑ ይታወቃል። ከጊዜ በኋላ ማህበረሰብ እያደገ ወደ ዘመናዊነት እየተሸጋገረ ሲሄድ ሀይማኖታዊ ህጎችና ባህላዊ የሆኑ ተቀባይነት ያላቸው ልማዶችን መነሻ በማድረግ ዘመናዊ የሰው ህጎች ተግባራዊ መሆን ጀመሩ። ለዚህም ምክንያት ሁሉም አኩል የሚዳኙ የአካባቢውን ማህበረሰብ ብቻ ሳይሆን ሌሎች በርካታ ብሄሮች እና ህዝቦችን ከነ ልዩነታቸው በእንድነት የሚታዩበት የመንግስት እና የህግ ስርዓት መኖር እንዳለበት በመስማማታቸው ነው። ሆኖም ዘመናዊው ሰው ሰራሽ ህግ ባህላዊውን አሰራር በግልጽ የሚሽር አሊያም ከህጉ ተቃራኒ ልማድ ሁሉ ወድቅና ቀሪ የሚያደርግ ስርዐት በመሆኑ ባህላዊውን ስርዓት ገፍቶ ያጠፋል ሊባል ይችላል። በተጨማሪም ሁሉን ሰዎች የሚፈልጉትን አገልግሎት በመደበኛ እና በተጻፈ የህግ ስርዓት

¹⁶ የጉራጌ ብሄረሰብ ያለመግባባት መፍቻ ዘዴዎች ዋና ዋና መሰረተ ሀሳቦችና የስነምግባር መርሆች (ጉህራልድ 2002) ገጽ 16

ኸተራት ፤ የጉራጌ ባህላዊ የሽምግልና ስርዓት ቂጫ ልዩ ትሩፋቶች

መሰረት እንዲያገኙ የሚያደርጉ አሰራሮችና ተቋማት የሚገነቡ በመሆኑ ባህላዊ ስርዓቶች በጊዜ ሂደት እየተንኮታኮቱ ይሄዳሉ።

በሌላ በኩል የባህላዊ የግጭት መፍቻ ስርዓት ጋር የቀረቡ እና እየተዳኙ ያሉ ጉዳዮች በተመለከተ በነገሩ ተሳታፊ የሆኑ ሰዎች ወደ መደበኛ ፍትህ እንዳይርቡ የማድረግ ፍላጎት እንዲሁም ለጉዳዩ እልባት የተሰጠ እንደሆነ በማመን በመደበኛው የፍትህ ስርዓት ቀርበው እንዲዳኙ ሲፈለጉ የማይገኙበት ሁኔታ አንዱ የመገፋፋት ግንኙነት መገለጫ ነው።

➤ የመደጋገፍ

በተለይም የመደበኛ የፍትህ ስርዓት በአንዳንድ ሁኔታዎች በግልጽ ችግሮች በድርድር እንዲፈቱ የሚያበረታቱበትና በሽማግሌ አማካኝነት ችግሩ ተፈትቶ ወጤቱ ከቀረበ በኋላ ለጉዳዩ እልባት የሚሰጡበት በቀጥታም ባይሆን በተዘዋዋሪ የተሰጡ ህጋዊ መብቶች አሉ። በመሰረቱ በህግ ተዳኝቶ ሊያልቅ የሚገባ ጉዳይ በተመለከተ የመጨረሻ ወሳኔ የመስጠት ሀላፊነት የፍርድ ቤቶች መሆኑን ከሀገራችን ህገመንግስት አንቀጽ 37 መረዳት ይቻላል። መደበኛ ፍርድ ቤቶች በሚሰጡት ትእዛዝ ተከራካሪ የሆኑትን ወገኖች ላይ ለሚወስዱት እርምጃ ወይም በጉዳዩ ላይ የሚሰጡት ፍርድ ላይ ከመደበኛ ወጪ በተለይም በባህላዊ የሽምግልና ስርዓት የታዩ ድጋፍ የተሰጠባቸው ጉዳዮች መሰረት በማድረግ እና በማስረጃነት በማስደገፍ እንደሆነ ይታወቃል።

በሌላ በኩል በመደበኛ ፍትህ የተዳኙ ቢሆኑም የካሳ ነክ ጥያቄዎችና የእርቀ ሰላም የማወረድ ጥያቄዎች በጉራጌ ቂጫ ስርዓት የሚከወንበት እድል አለ።¹⁷ አንዱ ወገን ሌላውን የከሰሰው በመሆኑ እንዳያጠቃው እንዲሁም በወንጀል ተከሶ ቅጣት ያገኘ ቢሆንም ተጎዷል በፍትህብሄር

¹⁷ የቂጫ ባህላዊ ህግ የተሻሻለ (በጉህራልድ የታተመ ቅጽ 002/2000) በቅጽ 003/2014 እንደተሻሻለ

ኸተራት ፤ የጉራጌ ባህላዊ የሽምግልና ስርዓት ቁጫ ልዩ ትሩፋቶች

ሊያገኘው የሚችለውን ካሳ በፍርድ ቤት ዳግም ፋይል ማስከፈት ሳያስፈልገው በቁጫ ደንብ መሰረት ተቀጥቶ ካሳውን ከፍሎ እርቅ የሚያወርዱበት ሂደት የመደጋገፍ ሊባል ይችላል።

በመጨረሻም በመደኛው ፍትህ አሰጣጥ የተዘረጋበት አላማ ከአማራጭ የግጩት መፍቻ ዘዴ አላማቸው ተመሳሳይ መሆኑ ማለትም የሰዎችን ሰላምና ደህንነት አንድነትን ማስጠበቅ መሆኑ በራሳቸው ጠቆሙና የሚሰሩ ቢሆኑም አንዱ የመደጋገፍ መገለጫ ሊሆን ይችላል። በባህላዊ ስርዓት መሰረት በተደረጋ ማጣራት ጥፋት እየፈጸመ መሆኑ ተረጋግጦ አንዲታረም ቢቀጣም ቢገሰጽም ከአቅም በላይ ከሆነ በመደበኛው የመንግስት የፍትህ አሰጣጥ እንዲጠየቅ በራሳቸው ጊዜ ድጋፍ የሚጠይቁበት ሁኔታ ስላለ የመደጋገፍ አይነት ግንኙነት እንዳለ መገንዘብ ያስችላል።

➤ የመረሳሳት

መደበኛውና ባህላዊ ስርዓት በየራሳቸው ስርዓትና አሰራር መሰረት በማህበረሰቡ የሚፈለጉትን አገልግሎቶች ይሰጣሉ። በተለይም ዘመናዊው ስርዓቶች በከተማ በስፋት የሚታወቅ ሲሆን የባህላዊ ስርዓቶች ደግሞ በገጠሩ ክፍል የሚተገበር እንደመሆኑ የመዘነጋጋትና በየራሳቸው ጉዳዮችን የመዳኘት አዝማሚያ ያሳያሉ። በተለይም በህግ ያልተሸፈኑ የማህበረሰቡ ጉዳዮችን የሚያይዩት የባህላዊ አማራጭ የግጭት መፍቻ መሆናቸው በመደበኛው ላይ ምንም ተጽእኖ የማያሳድርና ሁለቱም በየራሳቸው የቆሙ እንዲሆኑ ያስችላቸዋል።

5. የባህላዊ እና መደበኛ የፍትህ ስርዓት አመራር ቅኝት ባጭሩ

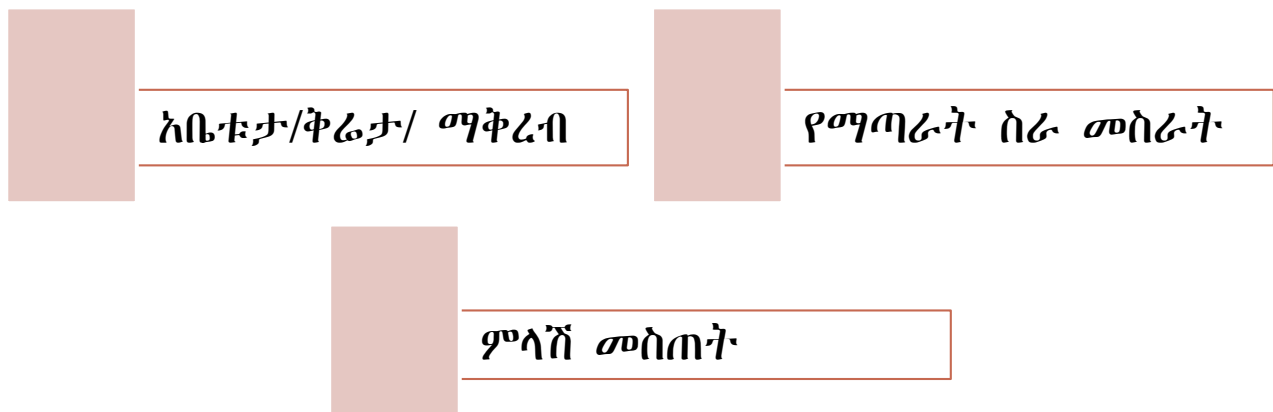
5.1. የመደበኛ የፍትህ ስርዓት

ኸተራት ፤ የጉራጌ ባህላዊ የሽምግልና ስርዓት ቁጫ ልዩ ትሩፋቶች

የመደበኛ ፍትህ አሰጣጥ በሶስት ዋና ዘርፍ ማለትም አስተዳደራዊ ፣ የፍትህ-ብሄራዊና የወንጀል የሚከፈል ሲሆን ለእያንዳንዱ የራሱ አካሄድ በህግ ተበጅቶለት ሰዎች አገልግሎት እንዲያገኙ ይደረጋል።

5.1.1. አስተዳደራዊ የፍትህ አሰጣጥ

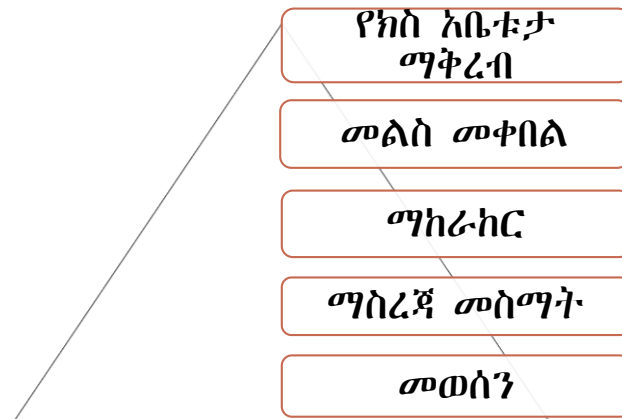
ይህ አይነት የፍትህ አሰጣጥ የሚኖረው በህግ የተቋቋመ የመንግስት መስሪያ ቤቶች እንደ አስተዳደር ፣ ገቢዎች ፣ ንግድ እና ገበያ ፣ ፐብሊክ ሰርቪስ መስሪያ ቤት እና ማዘጋጃ የመሳሰሉት በህግ በተሰጠ ስልጣናቸው መሰረት ከተገልጋዮች የሚቀርቡላቸውን አቤቱታ መርምረው ምላሽ ይሰጣሉ። በተሰጠው ምላሽ የማይረካ እንደሆነ ሌሎች በህጉ የተቀመጡትን መፍትሄዎች ይጠቀማሉ። ይህም የሚሆነው በተለይም መንግስታዊ ስራዎች ሲሰሩ ወይም በመንግስት ተቋም በሚሰጥ አገልግሎት መብቱ የተነካበት ሰው ሲኖር ወይም ማስተካከያ የሚደረግባቸው አገልግሎት አሰጣጦች ሲኖሩ ነው። የዚህ አላማ አስተዳደራዊ በሆነ መልኩ የዜጎች ቅሬታ ተሰምቶ ተገቢውን ማስተካከያ እንዲደረግ ሲባል ነው። በሁሉም ጉዳይ ባይሆንም በተሰጠው አስተዳደራዊ ወሳኔ ቅሬታ ያለው ወገን ለመደበኛ ፈርድ ቤት ድጋሚ አቤቱታ አቅርቦ ወሳኔ ሊሰጥ ይችላል። ሂደቱም

5.1.2. ፍትህብሄራዊ የፍትህ አሰጣጥ

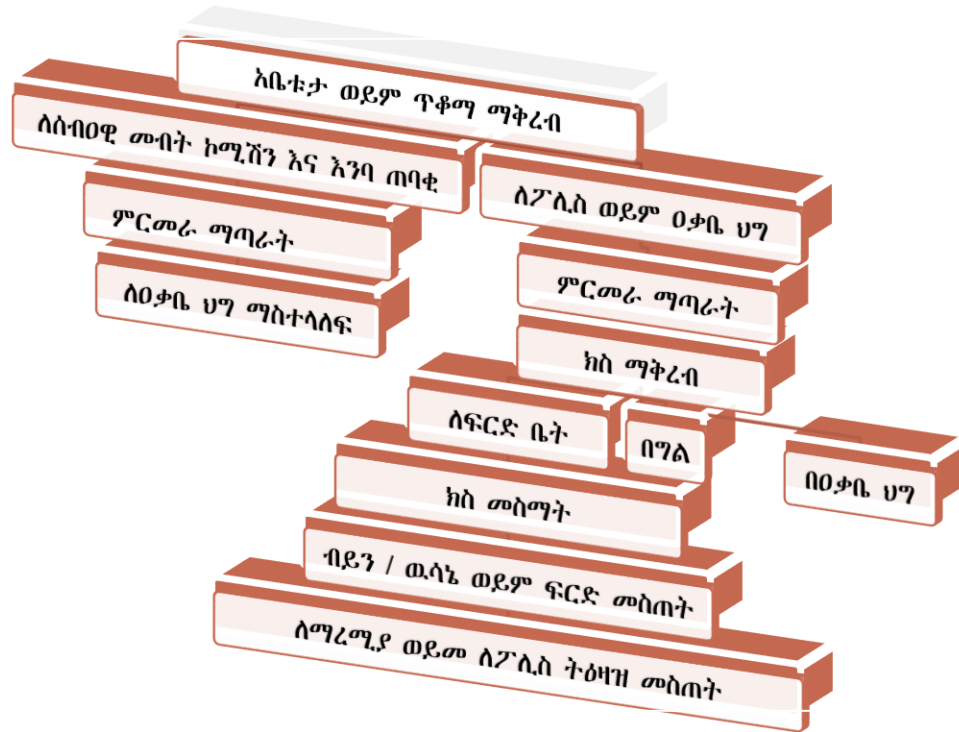
ፍትህብሄራዊ የፍትህ አሰጣጥ አለ የምንለው በተለይም በሁለት ሰዎች መካከል ያለመግባባት ሲኖር በተለይም በንብረትና ገንዘብ ነክ ግንኙነት እንዲሁም ከሰዎች ጋር የተያያዙ መብቶች መነሻ የሚደረጉ ክርክሮች የሚመሩበት ነው። በዋናነትም ንብረት የማስተዳደር ፤ የማስተላለፍ ፤ እንዲሁም ለጋራ ጥቅም የሚሰሩ ግንኙነቶች የሚገኙበት ሂደት ነው። በፍትህብሄር ህግ ፤ የቤተሰብ ህግ እና በፍትህብሄር ሥነ-ሥርዓት ህግ አማካኝነት የፍትህብሄር ግንኙነት መሰረት ያደረጉ ክርክሮች ይጻፋሉ። ክርክሩም የሚደረገው በአንዱ ወገን ከላሽነት ለመደበኛው ፍርድ ቤት በሚቀርብ ክስ ወይም ማመልከቻ ነው። በማመልከቻው መሰረት በክርክሩ መሳተፍ ያለበት ወገን ተጠርቶ እንዲቀርብ ይደረጋል። ቀርቦ እንደሆነ ወይም ባይቀርብ በሥነ-ሥርዓት ህጉ በተደነገገው መሰረት መቅረብ ያለበት አግባብነት ያለው ማስረጃ ቀርቦ ጉዳዩ እልባት ይሰጣል። በመጨረሻም በተሰጠው ወሳኔ ቅር የተሰኘ ወገን መብቱን የሚያስጠብቅበት ተጨማሪ በእርከኑ ከፍ ወዳለ ፍርድ ቤት የይግባኝ ስርዓት እንደ መብት ተደንግጎ እየተሰራ ይገኛል። በሁሉም ጉዳዮች ይግባኝ እንደ ማይባል መገንዘብ ያስፈጋል። አላማውም ሰዎች ያጡትን መብት ተመልሶላቸው ወይም ተመጣጣኝ የገንዘብና የሞራል ካሳ አግኝተው የሚሄዱበት ስርዓት መዘርጋት ነው። ፍሰቱም እንደሚከተለው ነው፤

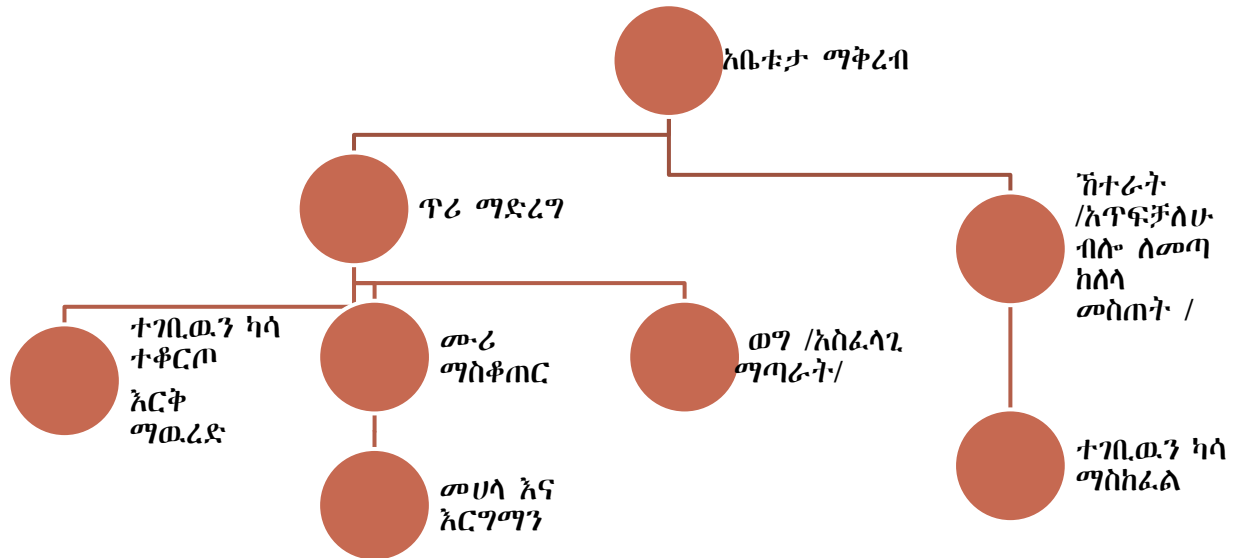
5.1.3. ወንጀል ነክ የፍትህ አሰጣጥ

ወንጀል ነክ የፍትህ አሰጣጥ ተግባራዊ የሚሆነው በወንጀል ህጉና በሌሎች ህጎች ወንጀል ነዉ ተብሎ የተደነገጉ ጥፋቶች ሲፈጸሙ ለፖሊስ በሚቀርብ ጥቆማና አቤቱታ አማካኝነት ምርመራ ተደርጎ ተገቢ ማስረጃ ተሰባስቦ በዐቃቤ ህግ አማካኝነት የተበደለው ሰው ተወክሎ በሚቀርብ ክስ ተከላሹ ወይም ከወኪል ጠበቃው ጋር ሆኖ በፍርድ ቤት ክርክር በማድረግ በሚሰጥ ውሳኔ አማካኝነት ነዉ። በዚህ ሂደት ፖሊስ ፣ ፍርድ ቤት ፣ ዐቃቤ ህግ ፣ ማረሚያ እና ቀበሌ መስተዳደሮች ፣ የደህንነት መስሪያ ቤቶች እንደ አስፈላጊነቱ ሌሎች መስሪያ ቤቶች ይሳተፋሉ። አላማዉ በወንጀል የተሳተፉ አካላት መቅጣትና ማስተማር እንዲሁም ሌሎችን ከወሳኔዉና ቅጣቱ እንዲማሩ ማድረግ ነዉ። በዚህም አማካኝነት የሰዎች ሰላምና ደህንነት እንዲጠበቅ ሲባል የተዘረጋ የፍትህ አሰጣጥ ስርዓት ነዉ።

5.2. የጉራጌ ባህላዊ የቁጫ ስርዓት አመራር

በጉራጌ ባህላዊ የግጭት መፍቻ ስርዓት ከጉዳት ወይም አደጋ አድራሽ ወገን በሚቀርብ ጥያቄ እና በተበዳዮች አቤቱታ አቅራቢነት አማካኝነት በሚቀርቡ ጉዳዮች በሽማግሌዎች እውነታውን የማጣራት እና የተበዳይ ወገን ካሳ ተከፍሎ ሁለቱም ወገኖች ታርቀው እርቅ ወርዶ የሚቋጭበት ሂደት ነው። ሂደቱም

በጉራጌ ብሄረሰብ የባህላዊ የሽምግልና /የቁጫ/ ስርዓት በሚታይበት ሂደት ስንመለከት አጥፍቻሉ በድያለሁ አስታርቁኝ በሎ የቀረበ ሰው ሲኖር ሽማግሌ በመጀመርያ ሚፈጽመው ለተጎጂ ቤተሰብ በቀጥታ ሄዶ በድያለሁ ብሏል ይቅርታ አድርጉለት ፤ በጉዳዩ መጣራት እስኪደረግ እንዳትነኩ ተበሎ ጥያቄ ይቀርብላቸዋል። በጥያቄው የተስማሙ ሲሆን በቀጠሮ መሰረት በሁለቱም ወገኖች ቤተሰብ በተገኘበት ስለ ጥፋቱ አፈጻጸም ተጣርቶ ለተበዳይ በጥፋቱ መሰረት የተቀመጠውን ካሳ ከፍሎ እንዲታረቁ አብረው እንዲሆኑ ይደረጋል።

በሁለተኛ ደረጃ የሚደረገው አጥፊው ወገን ሳይታወቅ ወይም የሚጠረጠር ሆኖ እንቢተኝነት ሲኖር ተበዳይ ወገን ለጆክ ወይም ለክፍለ ህዝብ ችሎት በሚያቀርበው አቤቱታ መነሻ የተጠረጠረው ሰው በቀጠሮ እንዲቀርብ ተደርጎ ስለቀረበበት አቤቱታ የሚለው ካለ እንዲጣራ ትብብር ስለማድረግ ይጠየቃል። በተከታታይ ቀጠሮ ጥፋቱ አልተሳተፍኩበትም ካለ መሃላ የማስፈጸም ስርዓት የካሄዳል። የመሀላ ስዓቱም በተጠረጠረው ሰው ቤተሰቦች የሚቆጠሩ 12 ሰዎች ቤተሰባችን በተጠረጠረበት ጉዳይ እጁ የለም ሲሉ ይምላሉ። መሀላ በቀላሉ የሚፈጸም አይደለም ቤተሰቦች የተጠረጠረውን ሰው በተደጋጋሚ ራሱን እንዲመረምር ይለምናሉ ፤

ኸተራት ፤ የጉራጌ ባህላዊ የሽምግልና ስርዓት ቁጫ ልዩ ትሩፋቶች

የሚያወቁት እዉነት ካለም እንዲናገር ያደርጋሉ። በዚህ ሂደት ከቃለመሀላ ፈጻሚ ወይም ከጠረጠረዉ ወገን በዘመኑ ወይም በትውልዱ መጽፎ እንዳይደርስ በመስጋት የሚወቀዉን እዉነት ይናገራል። የመሃላ አፈጻሙ ለባህላዊ እሴቱ በትውፊትነት ለማስቀጠል ራሳቸዉን ሰዉተዉ በሚያገለግሉ አዋቂዎች መሀል ሚስጥር በመሆኑ ሁሉንም ሂደት በዚህ ሰነድ ማስፈሩ ተገቢ ሆኖ አላገኘሁትም።

6. የጉራጌ ባህላዊ የሽምግልና ስርዓት ልዩ ትሩፋቶች

6.1. ከለላ /ኸተራት/

በጉራጌ አካባቢ የሚኖር ማህበረሰብ ወንጀልን እና የሌሎችን መብት መንካት የሚያወግዝ ማህበረሰብ እንደሆነ በተለያዩ አጋጣሚዎች አስመስክሯል። ማናኛዉም በሰራዉ ጥፋት የጸጸት እና የጥፋተኝነት ስሜት የተሰማዉ ወገን በአፋጣኝ ለባህላዊ የሽምግልና ተወካዮች ኸተራት ሲል ይቀርባል። የሚቀርበዉ ጥፋት የፈጸመዉ ወገን ብቻ ሳይሆን ከራሱ ወገን የሚቆጠሩ ቤተሰቦችና ሽማግሌዎች ታክለዉ ወደ ተበደለዉ ሰዉ ቤተሰብ ይቀርባሉ። ሲቀርቡ እርጥብ ሳር ይዘዉ ፣ ጋቢ ለብሰዉ ፣ ጭራ ይዘዉ ፣ እና ፍጹም ሰላማዊ ሆነዉ ጥያቄአቸዉን ያቀርባሉ። የተበዳይ ወገን ጥያቄዉን በአብዛኛዉ በአወንታ የሚቀበል እንደመሆኑ በሌላ ቀጠሮ ስለ ተፈጠሩ ነገሮች በመነጋገር በቁጫ መሰረት ተገቢ ቅጣት ተቀጥቶ እርቀ ሰላም እንዲወርድ ይደረጋል። በኸተራት ወቅት በሁለቱም የበዳይና ተበዳይ ወገኖች መሀከል ምንም አይነት ጥቃት ፣ የቃላት ንግግር ወይም ሌላ ሰላምን የሚያደፈርስና አንዱን ወገን የሚጎዳ አድራጎት ማንም መፈጸም አይችልም። በተጨማሪም በተለይም በዳይ የሆነዉና ይቅርታ ጠያቂዉ ወገን ምንም ጥቃት እንዳይደርስበት ከለላ ይሰጠዋል። ይህ ከለላ በፖሊስ ወይም ሌላ ጠባቂ የሚሰጥ ሳይሆን ኸተራት የተጠየቀ ተበዳይ ወገን ጥያቄዉን ተቀብሎ ራሱን ከየትኛዉም ጥፋት ስለሚያቅብ ነዉ።

Figure 3 □□□□ □□ □□□ □□ □□ □□□□

6.2. ዕርቅ

በጉራጌ ባህል መሰረት በቁጫ ስርዓት ለእያንዳንዱ ጥፋት የታወቀ የገንዘብ ካሳ መጠን ያለው እንዲሁም በዚህ ሰነድ ላይ ያልተጠቀሱ እንደ ትውፊት በእውነታ የማወጣጣት ሂደት የሚጠቀምባቸው ስርዓቶችን ተከትሎ ሁለቱን ወገን እንዲታረቁ ወደ ቀደመ ሰላማቸው እንዲመለሱ አለፍ ሲልም በጋብቻ የሚተሳሰር ዝምድና የሚፈጥር የእርቅ ሂደት ያስፈጽማል። ይህም የሚሆነው በሁለቱም ወገን በኩል ለይምሰል ሳይሆን በእርግጥም አብሮነት እንዲኖር ፣ ሰላም እንዲሰፍን ፣ ቁም መቋጠር እንዳይኖር ለማድረግ ሲባል ለሚፈጸመው እርቅ አምነውበት ውጤቱ ተቀብለው ሲሆን ነው። በአንዳንድ ሁኔታዎች በወቅቱ የነበሩ ስሜቶች እንዲበርዱ ከባድ የሆነ ቁጣ የቀሰቀሱ ተግባራት ጭምር በጊዜ ሂደት ፍትህዊ የሆነ አካሄድ እንዳይጥስ የተበደለውን ወገን ይቅርታ እንዲያደርግ አጥብቆ በመለመን እና አጥፊው ወገን በድርጊቱ እንዲጸጸት በማድረግ ነው የእርቅ ስርዓቱ የሚፈጸመው። የእርቅ ስርዓቱ ዋና ባህርያት የሚከተሉት ናቸው፤

- የበዳይ ከወስጡ መጸጸትና ይቅርታ መጠየቅ፤

ኸተራት ፤ የጉራጌ ባህላዊ የሽምግልና ስርዓት ቁጫ ልዩ ትሩፋቶች

- የተበዳይ ክልብ ይቅር ማለት፤
- የበዳይ በሽማግሌ ዳኛ የታዘዘውን መፈጸምና ተበዳይን መካስ መቻል እና
- በተፈጸመው ድርጊት የተቆጣ የማህበረሰብ ወገን ይቅርታ ማድረጉ ይካተታል።

ስለሆነም የጆካ የጉራጌ ቁጫ የባህላዊ ሽምግልና ስርዓት አንዱ መገለጫ ወይም ልዩ ትሩፋቶች ዕርቅ ማድረግ መቻሉ ነው። የሽምግልና ስርዓቱ የተጠቃቁ ፣ የተኳረፉ ወይም ስጋት የነበራቸው ወገኖች ፍጹም ወደ ሆነ ሰላማዊ የኑሮ ሁኔታ እንዲመለሱ በማስቻል የማህበረሰቡ አብሮነት እንዲቀጥል ፣ ልማት እንዲፋጠን ማስቻሉ ዋናው ግቡ ነው።

6.3. ማህበራዊ ፍትህ

በተለይም በቤተሰብ ውስጥ ምግባረ ብልሹ ሲኖር ወይም በቤተዘመዳሞች መካከል የሚኖር ያለመግባባት የሚፈታበት ፣ ችግሩ ከስረ መሰረቱ ተጠንቶ መፍትሄ የሚፈለግበት ስረዓት ነው። በዚህ ሂደት ቤተሰብ ፣ ቅን ልቦና ያላቸው ታላላቅ አባቶች እና የቅርብ ዘመዶች ይሳተፋሉ። በአንድ ቤት ከተወለዱ ዘመዶች ውስጥ የሚፈጠር ወጣ ያለ ባህርይ በማሳየት ከቤተሰብ አልፎ ማህበረሰቡን የሚያወክ ሲኖር እንዲሁም መንስኤው የማይታወቅ የቤተሰብ መጋጨትና መጋደል ሲኖር ችግሩን በቀጣይነት እንዳይኖር የሚያደርጉ ስርዓቶች ይፈጸማሉ። ስርዓቱም ከተፈጸመ በኋላ ባሉት ጊዜዎች ክትትል ተደርጎ ያለውን ለውጥ የሚታይበት ሂደትም እንዳለ ከታላላቅ አባቶች ይነገራል።

6.4. ትዉልድ ተኮር ስራዎች መሰራቱ

ኸተራት ፤ የጉራጌ ባህላዊ የሽምግልና ስርዓት ቂጫ ልዩ ትሩፋቶች

በእያንዳንዱ እንቅስቃሴ የትውልድና ዘር ደህንነት ከግምት ያስገባ ስራ የሚሰራበት መሆኑ አንዱ ትሩፋቱ ነው።¹⁸ በርቶ ወይም መጥፎ እድል ለቤተሰቡ የቀጣይ ትውልድ ማወረስ እንደሌለበት ሁሉም የጉራጌ ተወላጅ የሆነ በቤተሰቡ እየተነገረውና በአዋቂዎች እየተገሰጸ እንዲያድግ የምግባሩ አካል እንዲያደርግ ይታገዛል። ሰዎች አስበውበት በፍላጎታቸው አይተውም ይሁን ሳያዩ እንዲሁም ሳያስቡትና ሳይፈልጉት ለተፈጸመ ጥፋት ወይም አደጋ ጭምር አስፈላጊውን ስርዓት ተከትሎ ከተፈጸመው ነገር የተሳተፈ ሰውና ወገን በቀጣይ ትውልዱ ተመሳሳይ ነገር ከመፈጸም ወይም ሊፈጸምበት ከሚችል ጥፋት እንዲድን ይደረጋል። ከዚህ ጋር ተያይዞ እንደ ቦዠ ያለ የፈጣሪ ቁጣ /አምላክ እንደሆነ የሚያምኑ አሉ/¹⁹ የሰው ህይወትና ንብረት ስለሚያጠፋ ወይም በቤተሰብ የሚወለድ ሰው ላይ ከሚደርስ ማናቸውም የማይፈለጉ ነገሮች እንደ አንድ ቤሰብ ፤ ጎሳ ወይም ዘር የሚቆጠር የቤተሰብ አባል በጊዜ ሂደት ተበትኖ እና ማንነቱ ጠፍቶ እንዳይቀር የሚፈራ በመሆኑ በሁሉም የተወላጁ አስተሳሰብ ጥፋት መፈጸም አደጋ እንዳለው ይታመናል። ስለሆነም ትውልድ ተኮር የሰዎችን ባህርይ የማነጽ እንዲሁም በሌሎች የየትኛውም እምነት ተከታይ እና ብሄር ተወላጅ ላይ ጭምር ግፍ ወይም ጥፋት አይፈጽም።

በመጨረሻም ይህ አይነት ጥንቃቄ የሚያደረገው የባህሉ አክባሪ የማህበረሰብ ተወላጅ ብቻ ሳይሆን በአንዳንድ ጉዳዮች በምስክርነት የሚቆጠሩ እንዲሁም በሽምግልና ጉዳዮችን ሊጻኙ የተሰየሙ ዳኞች ጭምር ነው። በጉራጌ ባህል ለትውልድ የሚተርፍ ጥፋት መፈጸም እንደሌለበት ከሚጠቁሙ አባባሎች አንዱ፤

ኤነ በኦጂ ደሙ

¹⁸ በግርጌ ማስታወሻ ቁጥር 1 የተጠቀሰው ደራሲ ብርሀኑ ቢተዉ Indigenous Governance System and Democracy in Ethiopia : Yejoka Qicha System of Gurage People ኦክቶበር 2021 በድህረገጽ በተለቀቀ ሰነድ በገጽ 9 እንዳስፈረመ በርቶ ክፋት እንዳይፈጽም ራሱን የሚያቅብበት ስርዓት እንደሆነ ይጠቁማል።

¹⁹ አገዛዝ ገብረመድህን ኬር፡ የጉራጌ ህዝብ ታሪክ ከአይማለል እስከ እንደጋኝ /2013/ ገጽ 45

ኸተራት ፤ የጉራጌ ባህላዊ የሽምግልና ስርዓት ቁጫ ልዩ ትሩፋቶች

ያነ በሼጂ ደመ.

ኤነ በፎንጂ ደመ²⁰

በሃሰት ማስወራት ፤ የሚያወቁትን መደበኛ እና በሀሰት ፍርድ መስጠት ከባድና በትውልድ መቅሰፍትን የሚያስከትል መሆኑ የሚያስጠነቅቅ ነው። ለጉራጌ ማህበረሰብ የትውልድ ማቆያ ከሆኑ በጎ ተጽእኖ የሚያሳድሩና ጥፋትን ከሚያስጠነቅቁ ትውፊዎች ውስጥ ጡርና በርቸ ተጠቃሽ ናቸው።²¹

✓ ጡር

ጡር የሚባለው ተበዳይ የሆነ ወገን በበደሉ መካሻ በፈጣሪ ዘንድ ለራሱ ወይም ለትውልዱ የሚተርፍ ጸጋ ነው። ሰዎች ያለምክንያት ባለጸጋ ፤ ባለስልጣን ወይም ከእድሜ የሌሎች አርአያ አይሆኑም። በአንድ ወገን ለደረሰ በደል በፈጣሪ የተሰጠ ማካካሻው ወይም ለሰራው በጎ ተግባር በምላሹ የተሰጠ እንደሆነ ይታመናል። አብሮነት ፤ ልግስና ፤ ችግሮች ሲኖሩ መምከር ፤ መተጋገዝ እና ሲሞት መቀባበር ከበጎ ምግባር የሚቆጠር ነው።

ጡር በሁለት መንገድ ይመጣል። አንዱ በመጋፋትና በበደል ታግሰው ለትውልድ የተሻለ ቀን ይመጣል ግፉም አንድ ቀን ይቆማል ብለው ራሳቸውን ለአምላካቸው ሰጥተው በሚኖሩበት ጊዜ ከጊዜ በኋላ ችግሩ ተወግዶ ወይም በገፊዎች ላይ ወርደት ደርሶ ሲመለከቱ የሚሰጥ እንደምታ ነው።²² ሌላው እየተገፋ እተበደለ የሚሰጠው በጎ ምላሽ የሚያስገኝለት ጸጋ ነው።

²⁰ ከጉራጌ የባህላዊ ሽምግልና የቁጫ ሽንጎ አባላት ሲነገር እንደተሰማው

²¹ መንግስቱ አበራ ዘርፌ ጉራጌና የባህል እሴቶች በጉራጌ ዞን ባህልና ቱሪዝም መምሪያ የታተመ 2013 ገጽ 91 እስከ 96

²² ሰፋለም ያቦነህ በማዕከላዊ ኢትዮጵያ ክልል በጉራጌ ዞን በሙህርና አክሊል ወረዳ የባህልና ቱሪዝም ጽ/ቤት የፌስቡክ ገጽ ስለ ጡር የጻፈው January 2024 የተሰጠፈ

ኸተራት ፤ የጉራጌ ባህላዊ የሽምግልና ስርዓት ቁጫ ልዩ ትሩፋቶች

ጡር የክፉ ስራ ብርራት ፤ ፍዳ ፤ በሰው ለተጫነ የጭቆና ቀንበር ቅጣት ተደርጎ የወሰዳል።²³

✓ በርቸ

በርቸ የምንለው ሰዎች በድብቅ ወይም በግልጽ የሰሩት ወይም ሲፈጸም ያዩት እያወቁ ያላጋለጡት ጥፋት ሲኖር በፈጣሪ ዘንድ የሚደርስ የማይፈለጉ ነገሮች ሲከሰትባቸው መቅሰፍት ሲያገኛቸው ነው። በሰዎች ላይ በደል ማድረስ ቀርቶ ባሉበት የኢኮኖሚ ፤ አካላዊ እና አይምሮአዊ ሁኔታ ምክንያት በእነሱ ላይ ማሸሚጠጥ ፤ መሳቅ ፤ መሳለቅ ፤ መጨቆንና መብታቸውን መግፋት ወደ በርቸ ተለዉጦ በክፉት ይመለሳል ተብሎ ይታመናል። በዚህም ምክንያት ማንኛውም ሰው ላያቸው ነገሮች ምላሽ የሚሰጠው በርቸ በራሮ ድረድግ በማለት ነው።

የሽምግልና ስርዓቱ ሲካሄድ ጡር እና በርቸ ትኩረት ተደርጎለት ሰዎች በሀሰት እንዳወነጀሉ ፤ ስለማያወቁት እንዳቀባጥሩ እንዲሁም በማያወቁት እንዳይፈርዱ በየሽምግልና ስርዓቱ መጀመርያ እና መቋጫ እንዳስፈላጊነቱ በየመሀሉ እንዲያስታውሱ ትወልዳቸውን ከጥፋት እንዲታደጉ ይመከራሉ።

6.5. ቤተሰብ መመስረትን ማበረታታቱ

በአሁኑ ወቅት ዘመናዊነት እየተስፋፋ በመምጣቱ የሰዎች ግንኙነት ግላዊ ሆነው ማንንም ጣልቃ አላስገባም በሚል አመለካከትና ፍጹም ነጻነት ተጠቅሞ የእለት ተግባሩን ይፈጽማል። በዚህም ምክንያት ግንኙነቶች የሚፈለገውን ያህል የማይዘለቁ ጥቅም ተኮር እየሆኑ መጥቷል። በዚህም ምክንያት ትወልድን የመተካት አላማ ያላቸው ማህበራዊ መስተጋብሮች ጭምር በመፍረስ ላይ ይገኛሉ። በአንጻሩ መጠቃቃት እየጨመረ እንዳለ መረጃዎች ይጠቁማሉ።

²³ አቢሲኒካ መዝገበ ቃላት <https://dictionary.abissynica.com/ጡር>

ኸተራት ፤ የጉራጌ ባህላዊ የሽምግልና ስርዓት ቁጫ ልዩ ትሩፋቶች

የጉራጌ ባህል ቤተሰብ መመስረትን የሚያበረታታ ሲሆን የተመሰረተው ቤተሰብ ዘላቂነት እንዲኖረው ችግሮች በተከሰቱ ጊዜ በአፋጣኝ እንዲፈቱ የሚደረግበት ስርዓት አለው። ቤተሰብ አመሰራረቱ ጀምሮ ጠንካራ ሂደት ያለው ቤተሰቦችን ጭምር ያሳተፈ ስለሚሆን ማንም የሌለውን መብት እንዳይጥስ ከፍተኛ ጥንቃቄ በማድረግ የስምድና ግንኙነቱ እንዲሁም አብሮነቱ እንዲቀጥል ይደረጋል። በዚህም ምክንያት በጠንካራ መተማመን የተመሰረተ ቤተሰብ ስለሚኖር ሀላፊነት የሚወስዱ ትውልዶችን ለመቅረጽ የሚያስችል ባህል መገንባቱ አንዱ ትሩፋቱ ነው።

6.6. ጥብቅ የምግባር ምንጭነቱ

ይህ አይነቱ ትሩፋት በጉራጌ የሽምግልና ስርዓት የሚንጸባረቀው ከየትኛውም ሀይማኖታዊ ፣ ፖለቲካዊና ማህበረሰብ አመጣሽ ብሄር ነክ ብልሹ አስተሳሰቦች የጸዳ ያልተበረዘ በመሆኑ በየትኛውም ሰዓት ለሚፈጠር ያለመግባባትና ችግር መፍትሄ በማበጀት ከመባባሱ በፊት የማህበረሰቡንም ምግባር የመቆጣጠር አቅም አለው። ምክንያቱም ከላይ ያነሳነው ከትውልድ ጋር ተያይዞና በራሱም ጭምር የሚደርሱ ጥፋቶችን በረጅም እና ጦርን ስለሚፈራ፡፡ በሌሎች መደበኛ ስርዓቶች በፖለቲካ ፣ በብሄርና በሀይማኖት ሰብ በርካታ የአገልግሎት አሰጣጥ መዛባትና ደባል አጀንዳ በማስተናገድ የወስጥ መበጣበጥ እንዲፈጸም በር የሚከፍቱ ብዙ ተቋማትና ሰዎች አሉ። በአንጻሩ የባህላዊ የሽምግልና ስርዓቱ በህዝቦች መካከል ያለ ልዩነት ባህላዊ የሆነውን እሴቱን እና ምግባሩን አስጠብቆ እንዲቀጥል ስለሚገደድ በዚህ ረገድ ያበረከተው አስተዋጽኦ ቀላል አይደለም።

6.7. የህግ ብዝሃነትን ማስተናገዱና ምሳሌ መሆኑ

የህግ ብዝሃነት የሚባለው በአንድ አካባቢ መንግስት ያወጣው ህግ በራሱ ተቋማት የማስፈጸም ሂደት ባለበት ሌሎችም ማለትም ባህላዊ እንዲሁም ሀይማኖታዊ ህጋት በየራሳቸው ተቋማት

ኸተራት ፤ የጉራጌ ባህላዊ የሽምግልና ስርዓት ቂጫ ልዩ ትሩፋቶች

መተግበር መቻላቸው ነው። ሶስቱም ወይም ሁለቱ አይነት ስርዓቶች ባንድ አካባቢ ተቻችለው አንዱ ባንዱ ጣልቃ ሳይገባ በሰዎች መካከል ያለውን ግንኙነት ሰላማዊ ማድረግ ሲችሉ ነው። በዚህ ረገድ የጉራጌ ብሄረሰብ በጉራጌ ዞን ፤ ወረዳ እና ቀበሌ ደረጃ ያለው በህግ የተቋቋመ መዋቅሮች ለህዝቡ አግልግሎት መስጠት የሚችሉ ሲሆን በተለይም በፍትህ አሰጣጥ የፖሊስ ፤ ዐቃቤ ህግ ፤ ፍርድ ቤት እና ማረሚያ ያለ ምንም ተጽእኖ ስራቸው እየሰሩ ባሉበት የባህላዊ ስርዓቱም በተመሳሳይ ለተቸገሩ ሰዎች መፍትሄ የመስጠት ስራው ያለምንም ተጽእኖ እየሰራ ይገኛል። በዚህም የተለያዩ የህግ ስርዓቶች በማህበረሰቡ ተቀባይነት አግኝተው በሁለቱም ዘንድ የሰዎች ሰላምና ደህንነት የማስተበቅ ስራ ከሚሰራባቸው ምሳሌ ብሄረሰቦች አንዱ ያደርገዋል።

7. ማጠቃለያ

በሀገራችን የጉራጌ ብሄረሰብን ያህል ከሌላው ብሄር ተከባብሮ ፤ ተጋብቶ ፤ ተዋልዶ ፤ ተቻችሎ ፤ ጠቅሞ የሚኖር የለም ሊባል ይችላል። ለዚህ ዋነኛ ምክንያቱ የራሱ ወግ ፤ ባህልና ልማድ አብሮነትን የሚጋብዝ በመሆኑ ነው። የጉራጌ ማህበረሰብ ከሚታወቅባቸው እሴቶችና ትውፊቶች ሁል ጊዜ ቀዳሚ ነው ፤ የጆካ ባህላዊ የሽምግልና ስራዓቱ። ይህ የሽምግልና ስርዓቱ በሰዎች መካከል ያለውን መልካም ግንኙነት ፤ ሰላምና ልማትን አብሮነትን ከማፋጠን ባለፈ ለትውልድ የሚተርፍ ትሩፋቶች እንዳሉት ሰነዱ ይጠቅሳል። በቀጣይ ያሉበትን ክፍተቶች እያረመ በማህበረሰቡ ታግዞ በፍትህ አሰጣጡ የራሱን አስተዋጽኦ ማበርከቱንና አማራጭ ብቻ ሳይሆን ተቀዳሚ ምርጫ ሆኖ የሰዎች መብት የሚከበሩበት ዲሞክራሲያዊ የግጭት መፍቻ ዘዴ ሆኖ እንደሚቀጥል የአዘጋጁ እምነት ነው።

ኸተራት ፤ የጉራጌ ባህላዊ የሽምግልና ስርዓት ቁጫ ልዩ ትሩፋቶች

ምንጮች /ሰነዱ ሲዘጋጅ ዋቢ የሆኑ/

- ✚ መንግስቱ አበራ ዘርፌ ጉራጌና የባህል እሴቶች በጉራጌ ዞን ባህልና ቱሪዝም መምሪያ የታተመ 2013
- ✚ ሰይፉ ድባቤ አዝማች የጉራጌ ህዝብ አጭር ታሪክ (ሰኔ 2014)
- ✚ ብርሀኑ ቢተዉ Indigenous Governance System and Democracy in Ethiopia : Yejoka Qicha System of Gurage People ኦክቶበር 2021 የግሪንያን አቆጣጠር
- ✚ አዝዘ ገብረመድህን ኬር፡ የጉራጌ ህዝብ ታሪክ ከአይማለል እስከ እንደጋኝ /2013/
- ✚ ዊሊያም ሻክ THE GURAGE A people of The Enset Culture ቅጽ 29 በፈረንጆች 2018 የታተመ
- ✚ የቁጫ ባህላዊ ህግ የተሻሻለ (በጉህራልድ የታተመ ቅጽ 002/2000)
- ✚ የቁጫ ባህላዊ ህግ የተሻሻለ በቅጽ 003/2014 እንደተሻለ /ያልታተመ/
- ✚ የጉራጌ ብሄረሰብ ያለመግባባት መፍቻ ዘዴዎች ዋና ዋና መሰረተ ሀሳቦችና የስነምግባር መርሆች (ጉህራልድ 2002)
- ✚ ዶ/ር ክንፈ አብረህ Dispute Resolution Mechanism Among the Afar People of Ethiopia and Their Contribution to Ethiopian Development (TD the Journal for transdisciplinary reaserch in southern Africal 10(3) December 2014)
- ✚ <https://eprdfblog.blogspot.com/2017/12/blog-post.html>
- ✚ የጋሞ ዞን አስተዳደር በዋልታ ሚዲያና ኮሚኒኬሽን ኮርፖሬት በ2014 የተሰራ አጭር ፊልም (የጋሞ ብሄረሰብ ባህላዊ ዕርቅ /የሰላም አምባሳደሮች/ በ youtube በፈረንጆች 2022 የተለቀቀ)
- ✚ ዱቡሻ-የጋሞ-ብሄረሰብ-ባህላዊ-የግጭት-አፈታት <https://am.sewasew.com/p/>

✚ የማዕከላዊ ኢትዮጵያ ክልል በጉራጌ ዞን በሙህርና አክሊል ወረዳ የባህልና ቱሪዝም ጽ/ቤት የፌስቡክ ገጽ

✚ አቢሲኒካ መዝገበ ቃላት <https://dictionary.abissynica.com/ጡር>

✚ አሉላ ፓንክረስት እና ጌታቸዉ አሰፋ understanding customary dispute resolution in Ethiopia <https://books.openedition.org/cfee/479?lang=en>